

Grup de Treball d'Educació i Pobresa

Ponència del GT d'Educació i Pobresa

Dia Internacional per a l'Eradicació de la Pobresa

17 de octubre de 2014

Informe

Autors

Abel Ávalos Julià

*Màster de Transformacions
Socials i Innovació*

*Màster de Tècniques
d'Investigació Social Aplicada*

Debora García Barrios

Graduada Educació Social

Edició

Observatori de l'Estudiant

*Vicerectorat de Política
Acadèmica, Estudiants i Qualitat*

Data d'edició

20 de maig 2015

I. INTRODUCCIÓ [DEBORAH]

Hola, bon dia a tothom. Som l'Abel Ávalos, graduat en Sociologia i estudiant del màster en Sociologia: Transformacions Socials i Innovació i el màster en Tècniques d'Investigació Social Aplicada, i la Deborah García, graduada en Educació Social, i formem part del grup de treball de Pobresa i Educació dins de l'Observatori de l'Estudiant. L'Observatori de l'Estudiant de la Universitat de Barcelona és, en síntesi, una institució creada el 2012 amb l'objectiu de promoure i elaborar estudis en l'àmbit de la vida universitària que permetin millorar les polítiques que afecten els estudiants, mitjançant la participació activa dels estudiants i altres especialistes. L'Observatori de l'Estudiant s'emmarca, doncs, en el compromís de la Universitat de Barcelona amb la **responsabilitat social i el desenvolupament equilibrat i sostenible**.

El juliol passat, diversos membres de l'Observatori de l'Estudiant, estudiants de diferents graus i màsters de la Universitat de Barcelona, vam constituir el Grup de Treball d'Educació i Pobresa amb l'objectiu d'estudiar l'impacte de la pobresa sobre l'educació. Vam optar per centrar-nos en l'efecte de la pobresa sobre l'educació superior, que és l'etapa de l'educació en la qual ens trobem i sobre la qual podem aportar un valor afegit pel fet de ser-ne protagonistes. Per poder abordar l'estudi de manera encara més acotada, vam decidir estudiar l'impacte de la pobresa sobre dos moments que considerem clau en l'educació superior: El primer, l'accés a l'educació superior i el segon, l'adaptació durant el primer any. No obstant això, oferirem també un breu repàs de les dinàmiques que ocorren en etapes educatives anteriors, que no podem obviar pel gran pes que tenen en la discriminació dels més desfavorits quant a l'accés a l'educació superior.

El grup de treball d'Educació i Pobresa el formem en Guillermo Blasco, estudiant de la doble titulació de Matemàtiques i Enginyeria Electrònica; Ibai Gorriti, estudiant del grau de Comunicació i Indústries Culturals; Jaume Hombrado, estudiant del grau de Criminologia; Lorena Pardo, estudiant del màster Gestió Pública Avançada; Didac Ramírez, graduat en Dret i estudiant del màster d'Accés a l'Advocacia; i Hèctor Xaubet, graduat en Sociologia i Història, a més de l'Abel i jo mateixa.

Per treballar aquestes dues qüestions, hem analitzat dades de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012 de l'Observatori Català de la Joventut, les dades de l'Agència de Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, i les dades dels alumnes de la UB obtingudes durant el procés de matriculació.

Avui presentem, insisteixo, el punt de partida del nostre grup de treball. Cal treballar més i profunditzar sobre el tema per continuar amb l'estudi, però el sistema educatiu ha estat objecte d'estudi per bona part de les ciències socials, i ara per ara disposem de bons fonaments; dels quals podrem extreure una sèrie de línies per on dirigir les futures polítiques d'educació, amb l'objectiu d'intentar evitar que les desigualtats socials es traslladin al sistema educatiu i contribueixin així a la reproducció social.

A continuació el company Abel, ens farà una petita presentació del marc teòric de la investigació que estem duent a terme. Després, presentaré les propostes sobre les quals creiem que caldria avançar i, per últim, el meu company farà una breu síntesi de tot el que hem dit. Endavant, Abel.

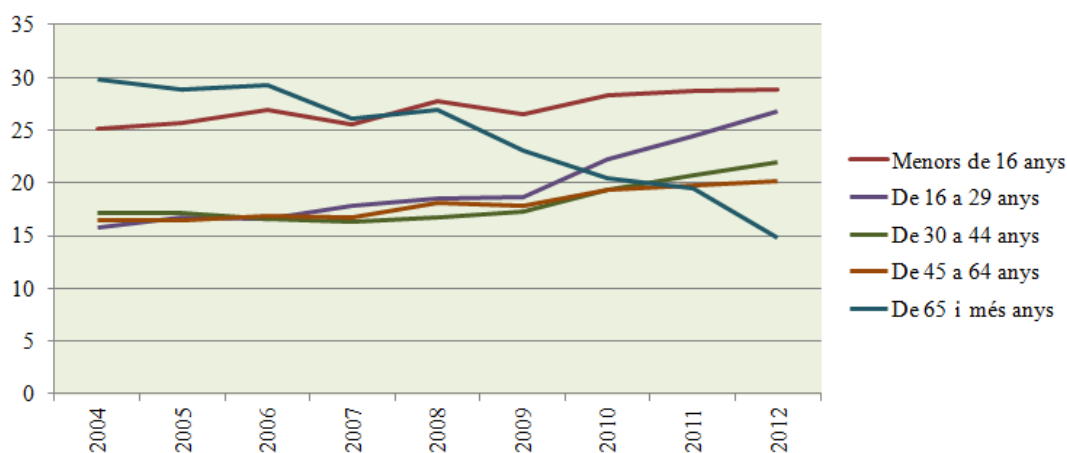
II. MARC TEÒRIC [ABEL]

Gràcies Deborah. Bon dia a tothom. Tal com ha dit la meua companya, avui commemorarem(?) el Dia Internacional de la Pobresa, i als estudiants de l'Observatori ens agradaria poder afegir-nos-hi aportant el nostre granet de sorra a l'estudi dels seus efectes.

Què és, però, la pobresa? La pobresa podria definir-se de manera universal com la carència dels recursos necessaris per assolir un nivell de vida acceptable. La polèmica ens la trobem, però, quan procurem definir quin és el nivell de vida acceptable i, en conseqüència, quins són els recursos mínims necessaris per assolir-lo.

Per exemple, l'Institut Nacional d'Estadística estudia any rere any el risc de pobresa a l'Enquesta de Condicions de Vida i pren com a referència situar-se per sota del 60% de la mitjana de la renda. Segons aquest organisme oficial, el percentatge de la població espanyola en risc de caure en la pobresa va augmentar del 16% el 2004 fins al 24% el 2011, mentre que a Catalunya ho va fer del 15% al 21%, a causa de la crisi econòmica. No obstant, no ho va fer de forma similar per a tothom.

FIGURA 1: Taxa de risc de pobresa per grans grups d'edat. A Espanya, de 2004 a 2012

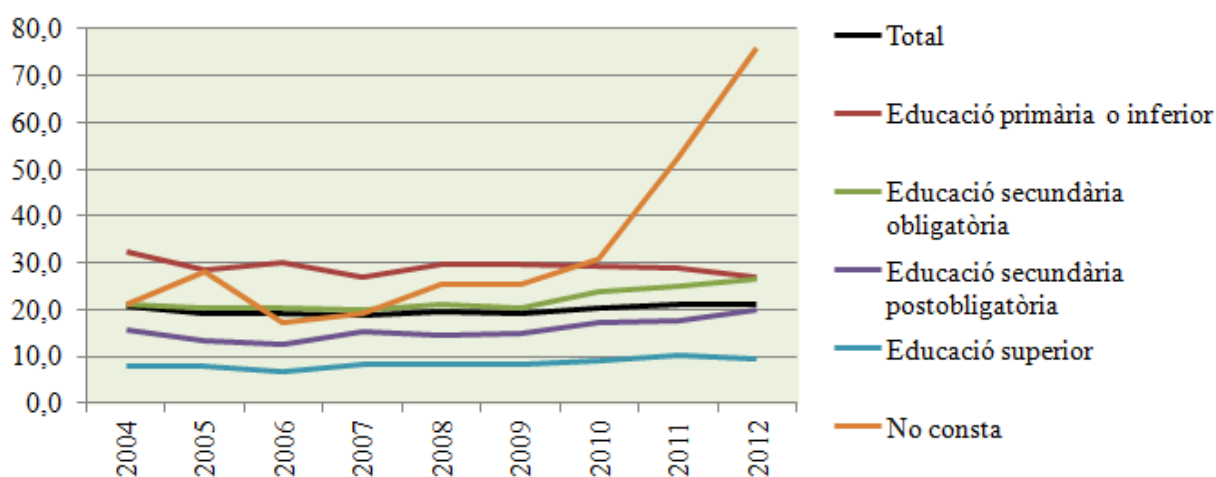

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

El gràfic que presentem aquí mostra l'evolució de les taxes de pobresa del 2004 al 2012 per als grans grups d'edat. Tal com podem veure al gràfic, els més perjudicats per els efectes de la crisi han estat els i les joves, persones de 16 a 29 anys que per la seva potencial situació de dependència i inexperiència pateixen els efectes de la destrucció progressiva de llocs de treball, que ha tingut lloc des del començament de la crisi al 2009.

Les dades de l'INE, però, també ens mostren una altra dinàmica molt interessant. I és que, tal com veiem al gràfic següent, les persones més vulnerables a la pobresa són aquelles amb menor nivell d'estudis. Mentre el 10% de persones amb educació superior es troben en risc de pobresa, el percentatge de gent en risc de pobresa que no té res més que l'educació secundària obligatòria és de 30 punts percentuals; és a dir, el triple que els seus companys amb estudis superiors.

FIGURA 2: Taxa de risc de pobresa per nivell d'estudis. A Espanya, de 2004 a 2012

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

Això mostra una realitat dual. D'una banda, aquells amb menys nivell educatiu és més probable que es trobin en una situació de risc de pobresa; però, de l'altra, pot ser que les persones en risc de pobresa obtinguin, més probablement, un menor nivell educatiu de l'indispensable en la societat del coneixement per accedir a una feina competitiva i, per tant, per fugir del risc de pobresa. Aquesta retroalimentació de pobresa i baix nivell educatiu és l'objecte d'estudi que nosaltres pretenem abordar. Però per fer-ho necessitem una definició de pobresa més àmplia, que tingui en compte altres recursos fonamentals que afecten l'èxit educatiu.

Per tant aquesta part de la presentació seguirà tres punts: En primer lloc, parlarem dels elements de la pobresa en l'educació. En segon lloc, explorarem les dinàmiques que contribueixen a la reproducció social dins el sistema educatiu i, en tercer lloc, ens centrarem en l'accés i adaptació a la universitat, objecte d'estudi últim d'aquest grup de treball.

1. Pobresa i educació: recursos que afecten les desigualtats educatives.

La pobresa, com hem dit abans, es considera la manca de certs elements necessaris per assolir un nivell de vida acceptable. No obstant això, en parlar de pobresa en l'educació cal que definim quin és el nivell educatiu al qual aspirem i que tothom pugui arribar-hi, i quins són els elements o recursos necessaris per assolir-lo. Nosaltres prendrem com a referència l'accés a la universitat atesa l'estructura educativa polaritzada, i per desigualtats educatives generalment entendrem la desigualtat de resultats en l'educació, atès que són els resultats l'objectiu i el fi principal de l'educació.

Quins són, doncs, els elements necessaris, els recursos, que afecten l'èxit educatiu? Nosaltres els dividirem en 3 grans grups¹: els recursos materials, els recursos culturals i les relacions socials.

Els recursos materials són tots aquells que ofereixen la seguretat i la capacitat necessària per assolir amb èxit qualsevol empresa en general, i l'assoliment de les diverses etapes educatives en concret. Els recursos econòmics són el màxim exponent de recursos materials, ja que són reconeguts en forma de diners com la manera legítima d'adquirir béns i serveis en una societat capitalista i de democràcia estable: i permeten, per tant, l'adquisició de la resta.. No obstant, no són els únics a tenir en compte. Tenir un ambient de treball adequat, l'estabilitat emocional que ofereix la seguretat econòmica, una alimentació adequada, una mobilitat suficient o la capacitat d'adquirir capital cultural i capital social són alguns dels tants avantatges que proporciona tenir recursos materials; la seva carència es converteix en el màxim obstacle i, per tant, la màxima prioritat quan parlem de combatre les desigualtats socials.

Els recursos culturals són aquell conjunt de símbols, normes i pautes de conducta en general que són institucionalitzats i considerats com a vàlids dins d'una societat donada. Aquí entenem tant el coneixement formal com l'informal, com a capital cultural adquirit, com a suport material, que pot tant codificar aquests símbols que conformen el coneixement com pot avalar l'adquisició de l'esmentat coneixement. Aquí incloem, en ordre invers d'aparició, els títols que avalen el coneixement que s'ha assolit i l'assoliment d'aquest dins d'un període educatiu, així

¹ *En base als capitals identificats per Pierre Bourdieu (1983) a Poder, Derecho y Clases Sociales.*

com els suports físics i digitals en els quals es codifica el coneixement. El coneixement formal és, per últim, el currículum oficial de les assignatures impartides a l'educació formal, mentre que el coneixement informal és aquell après durant la socialització primària i secundària, a través de familiars, companys, amics, professors i terceres persones considerades com a referents. Des de com estudiar fins a com participar a classe, com demanar apunts, com interactuar amb els companys de classe i el professor. Cal considerar també com a entitat pròpia el currículum ocult que s'imparteix per part del professorat i les institucions educatives en la seva interacció amb l'alumne, que ensenyen a aquest com ha de comportar-se, reproduint els models de comportament acceptats a la societat.

Per últim, les relacions o el capital social impliquen la xarxa de contactes de cada ésser humà, i com aquesta el proveeix de recursos econòmics i culturals, al menys pel que fa al nostre objecte d'estudi. La xarxa de contactes proporciona tots els recursos materials i culturals que l'individu no pot proporcionar-se a si mateix, per la qual cosa és especialment important el paper de la família al llarg de l'etapa educativa dels seus descendents. Igualment important és el paper del grup d'iguals (els amics) i del professorat, que transmeten les pautes de conducta i els coneixements formals als quals ens hem referit al paràgraf anterior. L'habilitat de socialitzar amb un cert nombre de persones amb recursos diferents es veu acompanyada de la pròpia conducta de l'individu, que de manera natural es relaciona amb els qui considera els seus iguals. Per mantenir els hàbits i conductes compartits amb els grups de referència, per mantenir l'*habitus*, cal una certa quantitat de recursos propis destinats a la interacció. Per exemple, un individu sense prou capacitat adquisitiva no podrà pagar la seva part d'un viatge compartit amb els seus amics, cosa que impedirà aquell episodi de socialització concret; així com també el desconeixement d'una branca esportiva d'interès per al grup de referència impedirà la seva participació en les converses que versin sobre aquella branca esportiva. Les possibilitats de mantenir les interaccions d'ego o individu es veuen, doncs, limitades pel capital cultural, i ambdós pel capital econòmic. En conseqüència, el capital social està condicionat pels recursos propis de l'individu.

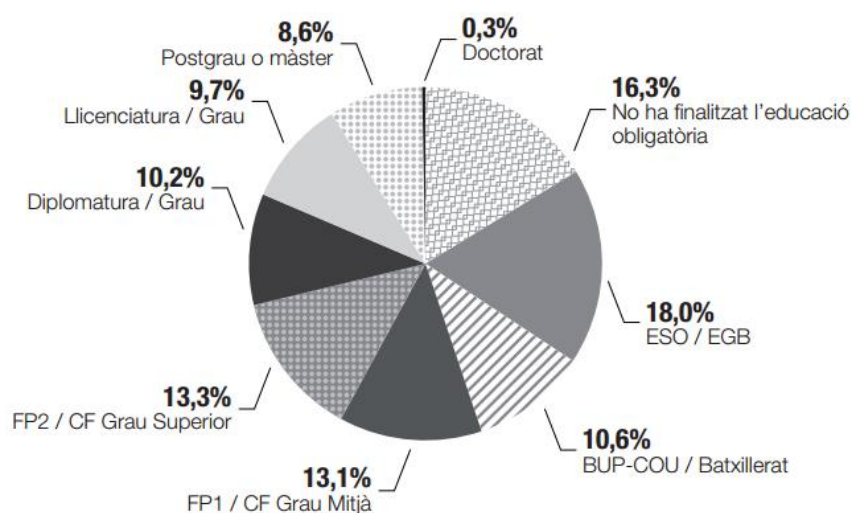
Aquests recursos configuraran les expectatives i percepcions dels alumnes, així com la seva conducta es veurà modificada pels seus grups de referència, essent la família el grup de referència més important durant les primeres etapes de socialització, i el grup d'iguals i el professorat durant la socialització secundària, que ocupa aproximadament l'adolescència i la joventut primerenca. Per tant, la possessió metafòrica o fàctica de capital social, cultural i econòmic serà el que més condicioni els alumnes en el seu recorregut dins el sistema educatiu.

2. Sistema educatiu com a cursa d'obstacles (sistema de filtres).

Per què preocupar-se dels recursos desiguals de l'alumnat? Perquè a dia d'avui sabem que, tot i l'avenç en la democratització de l'educació superior, aquesta no ha estat completament efectiva. Les classes altes segueixen sobrerrepresentades i les baixes infrarepresentades a la universitat, i això es deu en bona part al fet que el sistema educatiu funciona com un filtre que discrimina segons els recursos dels quals disposen els joves.

El gràfic que veiem a continuació, extret de l'Enquesta Nacional de Joventut 2012, mostra com es distribueixen els nivells d'instrucció entre la població enquestada que ha deixat d'estudiar. Sense tenir en compte l'augment exponencial de joves que no ha finalitzat l'educació obligatòria, des de 2002 la distribució de la població jove quant a nivell educatiu no ha variat gaire. Aproximadament un 35% de la població té un nivell educatiu obligatori o inferior, un 25% té titulacions mitjanes i un 40% disposa de titulacions universitàries.

FIGURA 3: Nivell d'instrucció. Joves de 15 a 34 anys que no estudien. Catalunya, 2012. En percentatges

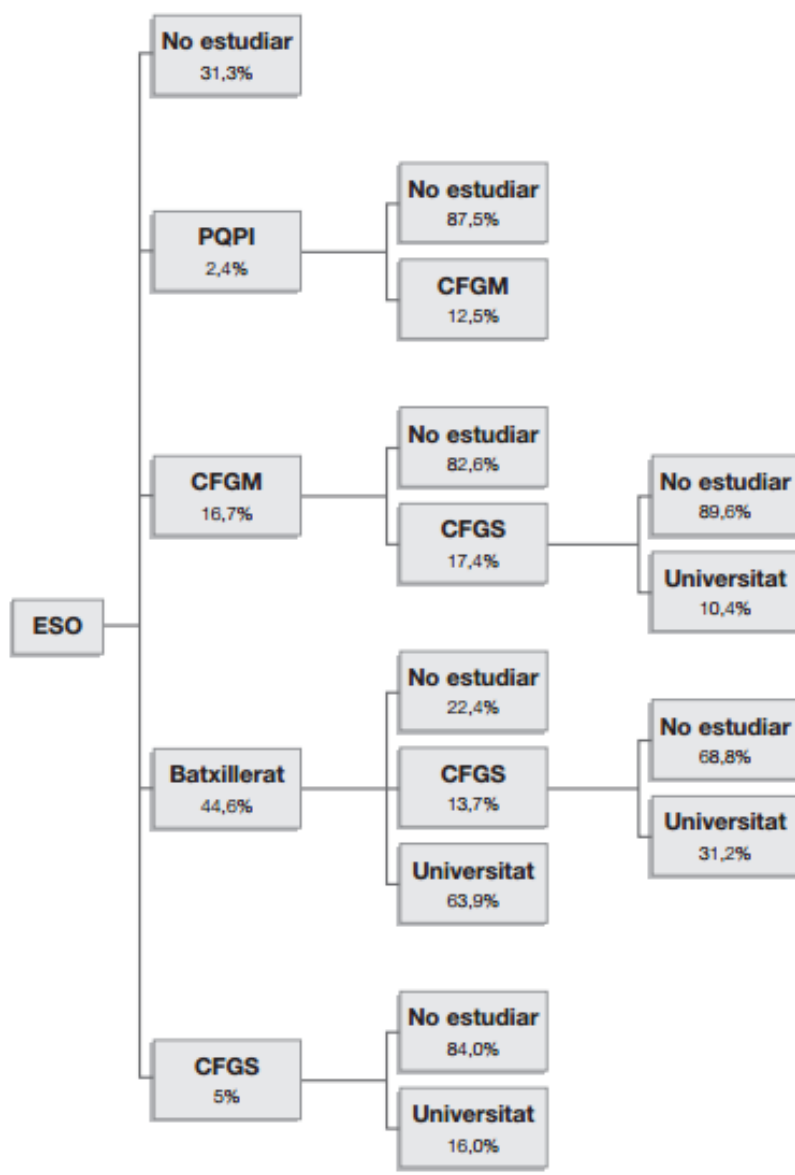
Font: Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012 (Direcció General de Joventut)

No obstant, d'aquest 25% un 10% té el batxillerat o el BUP-COU, una titulació considerada transitòria i destinada a preparar els alumnes per a la universitat. El Cicle Formatiu de Grau Mitjà, d'altra banda, és considerat una via alternativa, majoritàriament finalista, freqüentada pels estudiants de classe baixa que no s'insereixen al mercat laboral ni continuen per la via acadèmica, símptoma de ser una via no desitjada i poc considerada². L'oferta de graus mitjans és, tant per la transitorietat d'un com pel baix prestigi de l'altre, no només escassa sinó que és infravalorada com a tal.

Cal considerar, doncs, que l'opció de la formació en un grau mitjà es converteix en una manera de segregar el sistema educatiu, orientat cap a l'educació superior. Aquesta dinàmica en un context de crisi econòmica s'incrementa ja que el mercat laboral absorbeix més fàcilment els treballadors més qualificats, i així es genera tant un efecte de sobrequalificació com un increment de la polarització social en base al nivell formatiu. Mentre que d'una banda cal reestructurar l'economia i generar nous llocs de treball d'acord amb el nivell formatiu de la població, de l'altra cal assegurar la igualtat d'oportunitats d'accés a l'educació superior.

² Calero, J. (2006) Desigualdades tras la educación obligatoria: nuevas evidencias.

FIGURA 4: Trajectòries educatives. Joves de 15 a 34 anys que no estudien. Catalunya, 2012. En percentatge

Font: Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012 (Direcció General de Joventut).

No obstant això, els resultats de la mateixa enquesta ens mostren que els recursos dels quals disposen els estudiants i les seves xarxes socials més immediates, això és, la família, marquen la diferència en l'accés a l'educació secundària postobligatòria i l'accés a la universitat a través d'aquesta.

FIGURA 5: Model de regressió logística del nivell d'estudis assolit: educació obligatòria o inferior i educació postobligatòria. Joves de 15 a 34 anys que no estudien. Catalunya, 2012

Variable		Coefficient	(Desviació estàndard)	Odds Ratio
	Constant	-0,372	(0,358)	0,689
Sexe	Dones	0,776 **	(0,11)	2,174
Grup d'edat	De 20 a 24 anys	-0,088	(0,228)	0,916
	De 25 a 29 anys	0,374	(0,214)	1,454
	De 30 a 34 anys	0,479 *	(0,209)	1,615
Lloc de naixement	Immigrant	-1,015 **	(0,131)	0,363
Nivell d'estudis més alt del pare o de la mare	Secundaris postobligatoris	0,750 **	(0,128)	2,117
	Universitaris	1,431 **	(0,166)	4,182
Categoria laboral més alta del pare o de la mare	Ocupacions mitjanes	0,133	(0,171)	1,142
	Ocupacions tècniques i professionals	0,541 *	(0,214)	1,718
	Ocupacions directives i gerencials	0,531 *	(0,261)	1,701
Grandària del municipi	Entre 2.001 i 10.000 hab.	-0,279	(0,297)	0,757
	Entre 10.001 i 50.000 hab.	-0,283	(0,281)	0,753
	Més de 50.000 hab.	-0,030	(0,273)	0,970

sig. **<0,01 i *<0,05

Nota: Les categories de referència, per a cadascuna de les variables són les següents: Grup d'edat: De 15 a 19 anys; Estudis del pare o la mare: obligatoris o inferiors; Categoria laboral del pare o la mare: ocupacions elementals; i Grandària del municipi: menys de 2.000 habitants.

Font: Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012 (Direcció General de Joventut).

A les *odd ratio*, veiem que les probabilitats d'assolir com a mínim un nivell educatiu secundari postobligatori varien, especialment en relació amb el nivell educatiu dels progenitors, però també segons la categoria laboral, la condició migratòria i el gènere dels estudiants. En tractar avui pobresa i educació, evitarem entrar en qüestions de gènere, que mereixen per la seva magnitud un espai propi. Direm, només, que les dones tendeixen a obtenir millors resultats acadèmics que els homes. Tant és així que la ràtio de dones a la UB és del 60% en front al 40% d'homes. No obstant això, aquest accés més alt de dones a l'educació superior no es veu després reflectit en les retribucions o les posicions assolides en el mercat laboral, d'aquesta manera es reproduïx la desigualtat de gènere tot i la presència més gran de dones en l'educació superior, a excepció de les titulacions en tècniques i enginyeries, tradicionalment masculinitzades.

Aquesta dinàmica es manté en l'accés a l'educació superior, amb l'única diferència que el nivell educatiu dels pares només influeix positivament sobre l'accés en el cas que el progenitor amb més nivell educatiu tingui estudis universitaris, tot i que amb menys força, atès el filtre previ que s'ha fet a batxillerat.

FIGURA 6: Model de regressió logística del nivell d'estudis assolit: educació postobligatòria i educació terciària. Joves de 15 a 34 anys que no estudien. Catalunya, 2012.

Variable		Coefficient	(Desviació estàndard)	Odds Ratio
	Constant	-2,848 **	(0,491)	0,058
Sexe	Dones	0,639 **	(0,137)	1,895
Grup d'edat	De 20 a 24 anys	2,388 **	(0,333)	10,896
	De 25 a 29 anys	2,911 **	(0,315)	18,37
	De 30 a 34 anys	3,191 **	(0,313)	24,31
Lloc de naixement	Immigrant	-1,544 **	(0,184)	0,214
Nivell d'estudis més alt del pare o de la mare	Secundaris postobligatoris	0,12	(0,165)	1,128
	Universitaris	1,088 **	(0,201)	2,967
Categoria laboral més alta del pare o de la mare	Ocupacions mitjanes	0,495	(0,253)	1,64
	Ocupacions tècniques i professionals	0,343	(0,287)	1,409
	Ocupacions directives i gerencials	0,896 **	(0,337)	2,449
Grandària del municipi	Entre 2.001 i 10.000 hab.	-0,302	(0,367)	0,74
	Entre 10.001 i 50.000 hab.	-0,472	(0,342)	0,624
	Més de 50.000 hab.	0,045	(0,333)	1,047

sig. **<0,01 i *<0,05

Nota: Les categories de referència, per a cadascuna de les variables són les següents: Grup d'edat: De 15 a 19 anys; Estudis del pare o la mare: obligatoris o inferiors; Categoria laboral del pare o la mare: ocupacions elementals; i Grandària del municipi: menys de 2.000 habitants.

Font: Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012 (Direcció General de Joventut).

Comprovem, doncs, que els recursos culturals transmesos pels progenitors, en la mesura en la qual l'estudiant hi tingui accés, són un condicionant clau per a l'accés a la universitat, actuant-hi mecanismes de transmissió de coneixements i expectatives, especialment si els progenitors ocupen una categoria laboral d'acord amb el seu nivell formatiu. Existeix, efectivament, un filtre de l'educació secundària a la postobligatòria i un segon filtre de la postobligatòria a la terciària en base als recursos tal i com els hem definit.

Mentre els recursos econòmics queden en un segon pla sempre i quan no esdevinguin un obstacle i els recursos culturals tenen un paper fonamental en la reproducció de les desigualtats educatives, queda per veure l'element de les xarxes relacionals i el coneixement informal. I aquí és on entra la segregació.

Atès que la formació és obligatòria fins als 16 anys, no sembla que hi hagi d'haver cap filtratge previ. No obstant això, es poden generar efectes filtre tant amb l'accés a l'institut com al pas del primer al segon cicle a través de la segregació.

La segregació és la separació de poblacions humanes segons les seves característiques. En aquest cas, en l'accés a l'institut ens podem trobar amb la reproducció de la segregació de les classes socials per barris a l'escola, tenint a vegades autèntics instituts gueto. Pel que sabem, els equips docents d'aquests centres tendeixen a rebaixar tant el nivell com les expectatives sobre l'alumnat, desincentivant la tria d'una via acadèmica i transmetent a uns alumnes amb dificultats i pocs recursos una imatge de manca d'expectatives.

En el pas de primer a segon cicle, però, els centres d'educació secundària amb una concentració suficient d'alumnes de baix perfil tendeixen a segregar per nivell de rendiment acadèmic. Aquesta segregació efectuada activament al marge de la legalitat es fa amb el consens dels pares, desinformats, sota el pretext d'aplicar pedagogies diferencials o ritmes d'aprenentatge diferents i adaptats als grups. En la majoria dels casos, les classes de menor rendiment s'assignen a professors amb menys antiguitat, també amb el pretext que els professors amb més nivell han d'anar a les classes de major rendiment. El que s'oculta és pura micropolítica, amb la voluntat d'evitar que els alumnes amb més dificultats posin traves a com el professorat de certa antiguitat prefereix impartir classe. Tot plegat, en detriment dels alumnes, que passen de nou per l'estigmatització de ser considerats alumnes de baix rendiment, amb la desmotivació i el reforç dels companys de mateix perfil i en la mateixa situació que ells i així es converteixen en seriosos obstacles en el seu camí cap a l'èxit educatiu.

Podem establir un símil entre la dificultat d'escapar d'una bossa de pobresa i la dificultat de sortir d'una aula on s'acumulen alumnes de baix rendiment. Amb els seus iguals com a referència, els alumnes amb pocs recursos, normalment fills de famílies que no han estat capaces d'inculcar les pautes de comportament necessàries per desenvolupar-se adequadament a l'escola, fan pinya els uns amb els altres, resistint-se a les institucions educatives que els estigmatitzen i augmenten així les probabilitats de no assolir amb èxit l'educació secundària obligatòria.

No obstant això, la resiliència educativa, això és, sobreposar-se a les condicions adverses i assolir amb èxit el nivell educatiu desitjat, també és possible. I és possible perquè més enllà de l'origen social hi ha altres *ítems* que també influeixen sobre els recursos culturals de l'alumnat. Segons l'informe PISA 2009 de la fundació Jaume

Bofill, el 99% d'alumnes resilientes de Catalunya havien accedit a l'educació preescolar, prova que l'escolarització primerenca pot compensar les desigualtats d'origen.

Recapitulant, perquè l'alumnat de famílies en risc d'exclusió social assoleixi l'èxit educatiu ha de tenir la sort d'accedir a l'educació preescolar, evitar la segregació per adscripció a un centre del barri on viu en cas que visqui en un barri de classe obrera, evitar la segregació del pas de primer a segon cicle, convertir-se en un alumne resilient i passar, contra tota probabilitat, per Batxillerat, i accedir a l'educació terciària. Un recorregut de 18 anys, en el qual la seva família ha d'evitar caure en la pobresa absoluta perquè el seu descendent no es vegi obligat a entrar al mercat laboral, abandonant els estudis.

I tot i haver superat aquesta cursa d'obstacles, probablement i segons el mateix informe PISA 2009, el rendiment d'aquests alumnes no serà tan elevat comparat amb el dels alumnes excel·lents de classes benestants, que no tenen la pressió de trobar-se en risc d'exclusió social. Per tant, algunes branques de l'educació universitària se li tancaran automàticament per no superar la nota de tall, i d'altres se les tancarà ell mateix perquè es percep incapaç d'arriscar-se amb una titulació massa difícil, ja que la continuïtat de la beca depèn del fet que ha d'aprovar pràcticament tots els crèdits.

Sabem que les reformes en el sistema de beques del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport han precaritzat moltíssim la condició de becari del país. S'observa un augment dels requisits acadèmics i econòmics obligatoris per obtenir els components de matrícula i variable de la beca general. També s'han eliminat components que anaven destinats a cobrir costos, com el component de transport públic o el de material, substituint-los per un component variable on el possible beneficiari no pot saber quan el rebrà fins que se li concedeix.

Així mateix, la reforma també comporta una penalització excessiva del suspens, combinant l'augment del preu del crèdit en segones i successives matrícules i l'augment dels requisits acadèmics per obtenir la beca de matrícula. Per raó de suspendre una única matèria l'estudiant es pot veure obligat a suportar el total del cost directe de l'any següent juntament amb l'increment del preu del crèdit de la matèria suspesa. Aquesta situació pot, perfectament, excloure a algú de seguir estudiant a la universitat.

Aquesta política de beques també disminueix la possibilitat de pal·liar els costos d'oportunitat, d'estudiar en comptes de treballar, que si bé han disminuït a causa de la situació del mercat laboral, segueix afectant sobre les famílies que necessiten més ingressos. Tot i que el sistema de beques espanyol manté un component compensatori, s'ha reduït fins als 1.500 euros

fixos i una quantitat variable, ambdues fortament vinculades als resultats acadèmics de l'estudiant.

Tot plegat s'ha materialitzat en una disminució del nombre de crèdits matriculats, per por a la penalització del suspens, i també una baixada del nombre de les matrícules universitàries, evidenciant que cada vegada menys gent té accés a la universitat. Per tant, els últims canvis afecten molt negativament tant la decisió de l'individu en situació d'exclusió d'accedir a la universitat com la capacitat de permanència dins del sistema universitari.

Aquesta reforma no només ha suposat una pèrdua de recursos materials immediats per als alumnes amb més dificultats, sinó que la inestabilitat percebuda del sistema de beques fa més prudents els alumnes amb menys recursos, que decideixen optar per graus amb major rendiment global i menor cost cada cop amb més freqüència. El sistema de beques ha permès els alumnes de classe obrera o en risc d'exclusió justificar, davant els seus progenitors, la seva elecció educativa. Ha concedit més llibertat als alumnes per cursar la carrera que volien i fins i tot ha suposat una recompensa a l'esforç dels alumnes amb més dificultats, motivant-los a seguir estudiant. Però també ha generat dependència i por a perdre la beca i no poder pagar els estudis, la qual cosa repercuteix negativament en el rendiment de l'alumne, que tria estratègies més utilitaristes en detriment de la seva experiència universitària, aprenentatge global i conseqüent rendiment.

I per últim, també sabem que aquestes carreres més "fàcils" o de rendiment global més elevat i menor cost solen ser les que trobem dins la branca d'Humanitats, l'accés laboral dels graus de les quals se situa en uns 10 punts percentuals per sota de la branca de tècniques i enginyeries segons AQU Catalunya. Per tant, després de més de 20 anys de recorregut educatiu, l'alumne fill d'una família en risc d'exclusió social encara es troba en risc de reproduir l'estatus de la seva família.

No obstant això, i tot i el pessimisme que impregna tota la ponència, si es coneixen els factors clau que influeixen en l'èxit o el fracàs educatiu podem intervenir-hi, tot i emprant actuacions d'èxit contrastat en base al coneixement científic.

A continuació, la Deborah oferirà quatre pinzellades sobre les intervencions que s'han fet fins ara i que es poden dur a terme per evitar les desigualtats educatives, proposant una sèrie de línies que, al nostre parer, caldria explorar per dur a terme polítiques públiques que garanteixin la inclusió dels més desfavorits en el sistema educatiu.

III. INTERVENCIÓ EN LES DESIGUALTATS EDUCATIVES [DEBORAH]

Respecte a com actuar en front de les desigualtats educatives, les dinàmiques que es donen al sistema educatiu i que contribueixen a la reproducció de les desigualtats socials poden ser i procuren estar intervingudes des del governs estatal i autonòmic, ja que no els haurien de ser desconegudes. Per tant, ens agradaria explorar ara les últimes intervencions en matèria educativa que s'estan promovent des del govern estatal i la Generalitat, per veure després les alternatives que hauríem de plantejar en aquest àmbit.

1. Què s'està fent?

La reforma de la llei orgànica d'educació ha estat l'última gran intervenció a nivell estatal pel que fa al sistema educatiu. La LOMCE, llei aprovada al 2013 amb l'únic suport del partit de govern, pretén, segons el seu preàmbul, reduir l'abandonament escolar prematur, augmentar l'excel·lència i estimular l'esperit competitiu i emprenedor en els alumnes, i dóna més autonomia als centres de secundària i modernitza la Formació Professional:

“Los principales objetivos que persigue la reforma son reducir la tasa de abandono temprano de la educación, mejorar los resultados educativos de acuerdo con criterios internacionales, tanto en la tasa comparativa de alumnos y alumnas excelentes, como en la de titulados en Educación Secundaria Obligatoria, mejorar la empleabilidad, y estimular el espíritu emprendedor de los estudiantes. Los principios sobre los cuales pivota la reforma son, fundamentalmente, el aumento de la autonomía de los centros, el refuerzo de la capacidad de gestión de la dirección de los centros, las evaluaciones externas de fin de etapa, la racionalización de la oferta educativa y la flexibilización de las trayectorias.[...] Junto a estos principios es necesario destacar tres ámbitos sobre los que la LOMCE hace especial incidencia con vistas a la transformación del sistema educativo: las Tecnologías de la Información y la Comunicación, el fomento del plurilingüismo, y la modernización de la Formación Profesional”

BOE nº 295, Sección I, Pág. 97862

No obstant això, certs punts de la reforma reforcen de manera directa les dinàmiques que afecten els col·lectius en risc d'exclusió social. Vegem-ho.

1.a Proves de final d'etapa

Per obtenir el títol de l'ESO i el de Batxillerat caldrà superar proves escrites que determinaran l'aptitud de l'alumnat. En cas de no superar-les, només es podrà accedir a Formació Professional de Grau Mitjà o Formació Professional de Grau Superior respectivament. Això farà efectiu el filtre del qual hem parlat en el marc teòric, augmentant amb tota probabilitat la segregació i les desigualtats educatives.

No només és innecessari tornar a avaluar quan tots els estudiants estan sotmesos al llarg de l'any a una avaluació continuada, sinó que, a més, els alumnes hauran de patir l'absència del professorat que corregeix o fa als exàmens a altres centres educatius.

Per si fos poc, s'afegeix una prova de nivell al finalitzar la primària de caràcter orientatiu, la qual cosa servirà per estigmatitzar l'alumnat amb més dificultats i com a prova de la seva capacitat per superar amb èxit l'ESO, la qual cosa de segur tindrà un efecte en la seva via formativa.

2. a Formació Professional Bàsica i segmentació interna de l'ESO

Tal com ha comentat l'Abel, moltes escoles aprofiten el canvi de primer cicle a segon cicle per segregar els alumnes per nivell, però ara la nova llei educativa farà oficial la segregació re-introduint la Formació Professional Bàsica a la qual, a discreció de l'equip docent, els alumnes que es consideri que no seran capaços de superar amb èxit l'ESO hauran de dirigir-s'hi (Art. 1.34). Juntament amb aquells que repeteixin 3er d'ESO, aquests alumnes cursaran una formació prèvia al Cicle Formatiu de Grau Mitjà.

També s'introdueix la separació a 3er d'ESO de l'assignatura de matemàtiques, dividint-se en acadèmiques o en aplicades, i la tria de formació acadèmica preparatòria per Batxillerat o la pràctica preparatòria per al Cicle Formatiu de Grau Mitjà.

Juntament amb les proves de nivell i d'altres reformes en la composició del currículum pedagògic del centre, el que fa la reforma és fer oficial la segmentació i exclusió interna de l'ESO, no pas millorar el rendiment global de manera inclusiva. Al·legant que es contemplin totes les vies formatives perquè s'adeqüin a les capacitats dels alumnes, el que es fa és respondre a les desigualtats socials quant a recursos materials, culturals i

socials, acceptant-les i conformant-s'hi en comptes d'intervenir per promoure la inclusió i la igualtat.

3.a Accés i adaptació a la universitat

Tal com ha comentat l'Abel, el canvi del sistema de beques farà més complicat l'accés a la universitat dels alumnes amb més dificultats. No obstant això, la llei planteja, a més, que les universitats puguin exigir proves pròpies per mesurar l'adequació de l'alumne i valorar si pot accedir o no, la qual cosa augmentarà la discrecionalitat de les universitats privades i públiques, exclusivitzant encara més l'educació superior.

2. Què podem fer?

Vists els efectes esperats de la reforma de la llei orgànica d'educació, des de l'Observatori de l'Estudiant oferim una sèrie de propostes en base a les dinàmiques observades i a les propostes ja realitzades amb una base científica autèntica i contrastada per organismes internacionals.

2. a. Augmentar l'oferta preescolar

Haver fet la preescolar mostra certa correlació amb l'augment de la resiliència educativa, cosa que té sentit atès que serveix per compensar les mancances del nucli familiar.

2. b. Evitar la segregació de l'alumnat per centres i dins de l'ESO

Incidir especialment en el pas de 1er a 2on cicle de l'ESO. En comptes de segregar d'entrada l'alumnat, podem millorar els resultats d'aquells amb més dificultats a través de la creació i promoció de polítiques inclusives. Amb la col·laboració de tots els agents implicats en el sistema educatiu, com ara són els professors, estudiants i famílies dels alumnes, l'Administració pública i la mateixa comunitat, podem construir projectes pedagògics adaptats a la realitat del centre i de la comunitat a la qual s'inscriu. Els

consells d'estudis on el professorat es limita a informar els pares de les mesures que prendrà el centre no són suficients. Cal millorar la interacció amb la comunitat, fent-la partícip de l'educació dels seus fills i filles i intercanviant coneixements útils amb les famílies per ajudar a l'èxit educatiu de la seva descendència.

2. c. Revaloritzar l'educació secundària post-obligatòria

Un dels motius fonamentals pels quals ocorre la segregació a la secundària postobligatòria és que aquesta no està ben considerada i es considera socialment com una via secundària o de pas a la universitat. Cal reformular els cicles formatius de grau mitjà, no només amb la incorporació de la formació dual, sinó incidint en l'adequació a les demandes del mercat laboral mitjançant, entre d'altres, la promoció de la contractació d'aquests joves des de l'Administració pública. La mobilitat internacional durant el curs de la formació dual també podria aportar valor afegit a aquestes titulacions, no només a través de l'experiència laboral, sinó també de l'aprenentatge d'idiomes.

2. d. Dotar els futurs estudiants universitaris d'una orientació i informació completa i objectiva de les diferents ofertes de graus existents, el rendiment acadèmic, i la inserció laboral

La tutorització i guia de l'alumnat en el seu període formatiu, per assessorar-lo en les seves eleccions educatives, és molt important per evitar la manca d'expectatives i informació que poden patir els alumnes en risc d'exclusió social, però encara ho és més en la tria de la seva especialització en l'educació superior.

Per tal d'assegurar que els alumnes tinguin en compte els diferents factors que envolten cadascun dels graus als quals poden accedir, caldria que aquest procés de tutorització i guia fos coordinat i executat des del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport i la Conselleria d'Educació en el nostre cas, així s'eviten les campanyes propagandístiques corporativistes de les universitats, en competició per obtenir el major nombre d'alumnes i d'augmentar el nivell, campanyes que poden comportar la transmissió d'informació esbiaixada i distorsionar la correcta elecció del grau per part de l'alumnat.

2. e. Promoure un sistema de beques inclusiu i no basat en la competitivitat individual

Com ja hem comentat, el sistema de beques actual genera l'efecte contrari per les quals s'han creat. L'actitud utilitarista que es promou en els alumnes amb menys recursos comporta que el rendiment tendeixi a la baixa, a més a més que posar a competir els alumnes per les beques pot comportar fer minvar les xarxes socials positives que es construeixen entre els alumnes.

2. f. Coordinar des de l'Estat i la Generalitat l'oferta de pràctiques i treball remunerat dirigida als estudiants

Les oficines d'inserció laboral i pràctiques universitàries podrien treballar en xarxa amb les oficines de l'Administració pública per tal d'oferir una major i àmplia oferta per als estudiants. Així, els estudiants podrien tenir una visió realista i global de les seves possibilitats laborals futures, a més de noves expectatives en relació amb els estudis que estan cursant.

2. g. Facilitar la mobilitat interna i internacional

Exigir a l'alumnat més projecció i competitivitat nacional i internacional sense subministrar els mitjans necessaris per fer-ho és contraproduent i contribueix a l'exclusió social. Atesa la situació del país, millorar els sistemes d'informació de les possibilitats dels estudiants per complementar la seva vida formativa i començar la laboral a l'estranger, sempre i quan es correspongui amb la seva formació, hauria de ser una de les prioritats. Millorar la situació del mercat laboral nacional és el més necessari. Fer-ho i millorar alhora la mobilitat interna i la internacional dels alumnes és el més desitjable.

2. h. Garantir l'adopció de mesures inclusives per a col·lectius vulnerables

IV. CONCLUSIONS (tancar la presentació) [ABEL]

En síntesi, el sistema educatiu segrega en funció dels recursos culturals, econòmics i socials de l'alumnat, però aquesta no és una situació desitjable. Intervenir per fer oficial la segregació augmenta les desigualtats socials i educatives, i contribueix a la polarització del país amb la inestabilitat i conflictivitat social que això comporta.

Sabem que hi ha alternatives, moltes de provades i contrastades científicament, i per això cal que les coneguem i les apliquem. El suport als científics socials que treballen actualment en aquesta matèria tot servint a la ciutadania, així com la implicació d'aquests en la millora de la societat, és cabdal. Perquè, l'aplicació de polítiques públiques sense base científica, independentment de si són o no ben intencionades, pot portar a la situació contrària de la desitjada.

Implicar de debò les comunitats en les preses de decisions de les escoles, oferir informació objectiva i procurar que l'esforç dels alumnes durant els seu període formatiu potencial no sigui en va són algunes de les línies a les quals s'haurien de dirigir les polítiques públiques en matèria d'educació segons el que sabem.

Mentre l'Estat i la Generalitat no són capaços d'articular propostes al respecte, valorem molt positivament que altres organitzacions, com ara les universitats i entitats del tercer sector, supleixin les mancances de l'Estat de Benestar. Però alhora cal treballar perquè l'Estat, en representació de la ciutadania, garanteixi la progressiva reducció de les desigualtats socials i educatives.

Moltes gràcies.